

Б. Маліцький, Л. Кавуненко, О. Красовська, О. Пилипенко

ФОРПОСТ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОЗНАВСТВА

Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
ім. Г.М. Доброва НАН України — 25 років

Цього року виповнилося 25 років від заснування Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки НАН України і 20 років з надання йому статусу самостійного академічного інституту. Біля витоків цих подій були ще дві знаменні дати: 45 років тому, в 1966 р., опубліковано монографію Г.М. Доброва «Наука о науке», яка стала віхою в формуванні наукознавства як окремої науки; того ж року відбувся перший Київський симпозиум з наукознавства та науково-технічного прогнозування. Річницю утворення Центру, визнаної в усьому світі науково-дослідної установи в галузі наукознавства, традиційно відзначають 1 жовтня.

З і становленням і діяльністю Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки (ЦДПН) ім. Г.М. Доброва НАН України нерозривно пов'язана історія вітчизняного наукознавства. Це нова дисципліна, об'єктом дослідження якої виступає сама наука, її сутність, організація, розвиток, місце в суспільстві, визначальна економічна роль, вплив на природу, ін. проблеми, що стосуються науки і пов'язаної з нею техніки. Центр до-

сліджує історію, сучасне становище, тенденції розвитку вітчизняної та зарубіжної науки, науково-технологічний потенціал, інновації, міжнародне співробітництво у сфері науки і технологій.

Наукознавчі дослідження в Україні активно розвиваються з 60-х рр. ХХ ст. Особливе значення тут мали праці доктора економічних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР, члена-кореспондента Міжнародної академії історії науки, члена Міжна-

© МАЛІЦЬКИЙ Борис Антонович. Доктор економічних наук. Директор Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України.

КАВУНЕНКО Лідія Пилипівна. Кандидат економічних наук. Заступник директора з наукової роботи, провідний науковий співробітник відділу системних досліджень науково-технологічного потенціалу цієї установи.

КРАСОВСЬКА Ольга Володимирівна. Кандидат економічних наук. Старший науковий співробітник, учений секретар цієї установи.

ПИЛИПЕНКО Олександр Павлович. Провідний інженер, учений секретар Міжгалузевої лабораторії МОН України і НАН України з проблем формування та реалізації науково-технічної політики України цієї установи (Київ). 2011.

родної академії гуманітарних і природничих наук, одного з ініціаторів застосування математичних і машинних методів для вивчення науки і техніки, автора близько 600 наукових праць Геннадія Михайловича Доброва (1929–1989) й організованого з його ініціативи наукового колективу.

Г.М. Добров підготував 5 докторів і 53 кандидатів наук з різних регіонів Радянського Союзу, які склали основу широко відомої у світі київської школи наукознавства. До моменту інституалізації школи як самостійного науково-дослідного інституту Геннадій Михайлович з учнями й соратниками отримали результати світового рівня щодо розроблення теорії науково-технічного потенціалу і методів його оцінювання; підходів до науково-технічного прогнозування і формування науково-технічної політики; концепції наукознавства як комплексної науки, результати якої слід широко застосовувати в соціально-економічній практиці; широкої програми наукознавчих досліджень, націленої на формування якісного наукового потенціалу і його використання.

Теоретичною основою наукознавства в Україні й загалом у Радянському Союзі стала видана 45 років тому книга Г.М. Доброва «Наука о науке. Введение в общее наукознание» (1966), де представлено концепцію наукознавства як комплексної дисципліни, що охоплює широкий спектр питань організації, планування, управління в галузі науки. Ця монографія стала базою для докторської дисертації Г.М. Доброва і принесла йому світову славу. Вона витримала ще два розширених видання в Україні (1970, 1989), здобула міжнародне визнання — варто зазначити, що її опублікували в 17 країнах. Порушені в ній питання вчений розвинув у низці монографій: «Актуальные проблемы науковедения» (1968), «Потенциал науки» (1969), «Организация науки» (1970), «Управление наукою» (1971) та ін.

Дуже важливе значення для наукознавства і залучення до нього вчених різних спеціальностей мали Київські симпозиуми з наукознавства та науково-технічного прогнозування, що відбуваються безперервно з 1966 р., коли їх започаткував Геннадій Михайлович, і стали міжнародними.

Велику роль в активізації інтересу до наукознавства відіграло святкування світовою спільнотою в 1964 р. 25-річчя оприлюднення праці Дж.Д. Бернала «The social function of science» (1939). Присвячений цій даті міжнародний збірник «Наука о науке» надруковано російською мовою у видавництві «Прогресс» у 1966 р. Цього року відбулися ще дві вагомні події. У травні журнал «Вопросы философии» опублікував статтю С.Р. Микулинського і Н.І. Родного «Наука как предмет специального исследования (к формированию «науки о науке» — науковедения)», а в червні у Львові й Ужгороді з ініціативи вихідця з Полтавщини Семена Романовича Микулинського (у подальшому — директора Інституту історії природознавства та техніки АН СРСР) і польського фізика й наукознавця академіка Ігнація Малецького проведено за участю Г.М. Доброва Радянсько-польський симпозиум з проблем комплексного вивчення розвитку науки.

У 1970 р. Г.М. Добров став засновником і головним редактором періодичного міжвідомчого збірника наукових праць «Наукознавство та інформатика», який у 1993 р. перетворено в щоквартальний міжнародний журнал «Наука та наукознавство».

Створення Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки АН УРСР й надання йому згодом статусу самостійного академічного інституту означало завершення складного процесу інституалізації в Україні наукових досліджень, об'єктом яких виступає наука.

Київський колектив наукознавців почав формуватися в 1965 р. у відділі машинних методів обробки історико-наукової інфор-

мації Інституту історії АН УРСР. У березні 1968 р. він переріс у відділ Інституту математики АН УРСР; у 1969–1971 рр. — у підрозділ Ради з вивчення продуктивних сил УРСР (РВПС УССР) АН УРСР; у 1971–1984 рр. — у Відділення комплексних проблем наукознавства Інституту кібернетики АН УРСР; у 1984–1986 рр. — у Центр досліджень науково-технічного потенціалу у складі РВПС УРСР АН УРСР.

Кожен з етапів становлення Центру мав істотне значення. В Інституті історії АН УРСР сформувався історико-науковий підхід до наукознавчих проблем. Невипадково в першому виданні «Науки о науке» Г.М. Добров характеризував наукознавство як «новий напрям історико-наукових досліджень». У подальшому трактування стосунку наукознавства до історії науки змінилося. У третьому виданні книги в 1989 р. автор зазначив, що «наукознавство істотно переросло рамки своєї колиски — історії науки та техніки», хоча й зберігає з нею глибокі зв'язки.

Перебування у складі Інституту математики АН УРСР, а потім — Інституту кібернетики АН УРСР створило сприятливі умови для інформаційного підходу до аналізу науки, який вирізняє вже перші наукознавчі праці Г.М. Добрава і київської школи наукознавства. До цих студій виявляв глибокий інтерес академік В.М. Глушков, заступником якого з наукової роботи був Геннадій Михайлович.

Входження до Ради з вивчення продуктивних сил УРСР дало змогу зосередитись на дослідженні науково-технічного потенціалу і вивченні науки як продуктивної сили — на питаннях, величезне значення яких свого часу підкреслював В.І. Вернадський.

З погляду інституалізації вітчизняного наукознавства особливо важливим етапом було функціонування Центру як окремого наукознавчого й історико-наукового підрозділу у складі Інституту надтвердих матеріалів АН УРСР (1986–1991).

Двадцять п'ять років тому Президія АН УРСР видала Постанову № 313 від 22.07.1986 «Про подальший розвиток в АН УРСР досліджень теоретичних і прикладних проблем організації науки та історії природознавства і техніки», яка підкреслила необхідність комплексного вивчення закономірностей розвитку науки і техніки. Цим документом на базі Центру досліджень науково-технічного потенціалу РВПС УРСР АН УРСР і Сектору історії природознавства і техніки Інституту історії АН УРСР створено Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки АН УРСР у структурі Інституту надтвердих матеріалів АН УРСР. Об'єднання наукознавчих та історико-наукових досліджень і відповідних підрозділів стало наслідком значних організаційних зусиль Геннадія Михайловича.

Постанова визначила пріоритетним напрямом для АН УРСР теоретико-методичні дослідження розвитку науки і техніки й обґрунтування шляхів удосконалення організації й управління науково-технічним потенціалом. Г.М. Добрава призначено керівником Центру і заступником директора Інституту надтвердих матеріалів АН УРСР академіка М.В. Новікова. Загальне керівництво діяльністю закладу покладено на віцепрезидента АН УРСР академіка К.М. Ситника. Центр визначено головним науково-дослідним підрозділом Проблемної комісії «Основні напрямки розвитку науки» Міжвідомчої наукової ради з проблем науково-технічного та соціально-економічного прогнозування при Президії АН УРСР та Держплані УРСР.

Г.М. Добров керував Центром до своїх останніх днів. Особливу увагу приділяв питанням науково-технічної політики, ефективності наукової діяльності, науково-технічного потенціалу, це відображено в дефініції: «Наукознавство — це комплексне дослідження й теоретичне узагальнення досвіду функціонування соціальних систем у

Г.М. Добров

науці з метою обґрунтування науково-технічної політики, а також раціонального формування потенціалу науки й підвищення ефективності наукової діяльності за допомогою засобів соціального, економічного та організаційного впливу».

У 1989 р. Центру присвоєно ім'я Г.М. Доброва. З поваги до засновника інституцію часто називають просто Центром Доброва. З 1989 р. його директор — заслужений діяч науки і техніки України, доктор економічних наук, професор Б.А. Маліцький.

На 1989–1991 рр. припало становлення Центру як самостійного науково-дослідного інституту. Його авторитет став причиною того, що керівники кількох наукових закладів висловили бажання перевести до себе окремі наукові відділи ЦДПІН. Це створювало загрозу його розпаду. Драматизм посилювало те, що Державний комітет з науки і техніки при Раді міністрів СРСР в особі заступника голови В.А. Михайлова пропонував перевести Центр у союзне підпорядкування. Проти таких сценаріїв виступив президент АН України Б.Є. Патон, наполягаю-

чи на цілісності Центру в межах української Академії.

Досягненню цієї мети і перетворенню Центру в самостійний науково-дослідний інститут, а тим самим і остаточній інституалізації українського наукознавства, сприяли директор Інституту надтвердих матеріалів АН УРСР академік М.В. Новіков і віцепрезидент АН УРСР К.М. Ситник, які навесні 1991 р. направили відповідний лист-заяву президентові Академії Б.Є. Патону.

Наводимо лист мовою оригіналу повністю, бо він мав практичні наслідки і в ньому схарактеризовано діяльність Центру за попередні роки.

«Глубокоуважаемый Борис Евгеньевич!

Мы решили обратиться к Вам с предложением, которое продиктовано нашим желанием содействовать лучшему использованию в интересах республики и Академии наук УССР имеющегося в составе Института сверхтвердых материалов АН УССР историко-научно-исследовательского подразделения — Центра исследований научно-технического потенциала и истории науки им. Г.М. Доброва.

Когда создавалось указанное специализированное отделение в 1986 г. в силу известных Вам обстоятельств по нашей инициативе оно было включено в состав ИСМ (Институт сверхтвердых материалов — авт.) АН УССР. Считаем, что данное решение на том этапе себя полностью оправдало. В течение прошедших лет небольшой коллектив Центра, благодаря созданным ему условиям, сумел продвинуться в комплексном исследовании исторического опыта развития и обоснования путей совершенствования организации науки. Заслуживают, в частности, высокой оценки вклад этого коллектива в правдивую реконструкцию исторических событий в развитии естествознания и техники, выявление действительной роли репрессированных и незаслуженно забытых деятелей науки, в изучение научных школ, в осмысление значения технических наук для обеспечения научно-технического прогресса.

Важное значение для обоснования решений, связанных с формированием государственной научно-технической политики, имеют теоретико-прикладные разработки Центра по анализу, оценке и прогнозу развития научно-технического потенциала страны и союзных республик, выполняемые по заказу ГКНТ (Государственный комитет по науке и технике — авт.) СССР. По этой проблематике Центр занимает лидирующие позиции в стране и сотрудничает со многими союзными и республиканскими научными учреждениями.

Центр имеет широкие контакты с зарубежными специалистами, длительное время сотрудничает с ЮНЕСКО, участвуя в реализации ее проектов по проблемам повышения эффективности научно-исследовательской деятельности. Подтверждением международного авторитета украинского науковедения, представляемого в значительной мере школой Г.М. Доброва, является решение прошедшего в октябре 1990 г. в г. Киеве Учредительного съезда о размещении штаб-квартиры созданной на нем

Международной ассоциации науковедов в столице Украины на базе Центра и избрание председателем Совета Ассоциации нынешнего руководителя Центра доктора экон. наук Б. Малицкого.

Следует, на наш взгляд, подчеркнуть и большую работу Центра по подготовке научных кадров в области науковедения и истории науки. На созданном при нем докторском специализированном совете ежегодно защищается по 12–15 диссертаций, представленных соискателями из многих городов страны, а также зарубежными специалистами. Плодотворно работает аспирантура Центра, в которой обучается 20 аспирантов. Совместно с подразделениями Президиума АН УССР Центр впервые в практике академической науки организовал систематическую работу по повышению управленческой квалификации руководящих кадров научных учреждений. Этот опыт сейчас перенимается союзной и некоторыми республиканскими академиями. Центр издает единственный в стране научный сборник «Науковедение и информатика». Специалисты Центра активно переходят на современные информационные технологии исследований, формируя свою новую материально-техническую базу. Центр получил в свое пользование от Горисполкома здание, предусматриваемая реконструкция которого позволит создать благоприятные условия для работы*.

Таким образом, можно сказать, что в лице данного Центра мы имеем сформировавшийся научный коллектив, деятельность которого выходит за рамки Института сверхтвердых материалов и соответствующего Отделения. Поэтому необходимо утвердить практически сложившийся статус Центра как самостоятельного научного учреждения при Президиуме АН УССР. Это предложение продиктовано также и

* Через розпад СРСР і наступну економічну кризу Центр так і не отримав окремої будівлі. — Авт.

необходимостью более эффективного использования опыта и потенциала Центра в интересах решения актуальных проблем научно-технического развития нашей республики: анализа, оценки и разработки рекомендаций по реорганизации науки в республике, по научно-методическому обеспечению реализации новой концепции развития Академии наук УССР. Считаем, что, получив новый статус, коллектив Центра сможет сделать качественный скачок в своей творческой деятельности.

Директор Института сверхтвёрдых материалов АН УССР академик АН УССР Н.В.Новиков

Директор Института ботаники АН УССР академик АН УССР К.М. Сытник».

Відповідно до Постанови № 128 Президії Академії наук УРСР «Про зміну статусу Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва АН УССР» від 08.05.1991, яка стала відповіддю на звернення, Центр одержав статус самостійної наукової установи на правах науково-дослідного інституту в складі Відділення інформатики, обчислювальної техніки та автоматизації АН УРСР (нині — Відділення інформатики НАН України).

На Центр покладено завдання проводити науково-дослідні, прогностно-аналітичні, навчально-методичні роботи за такими основними напрямками:

1. Узагальнення історичного досвіду, довгострокових тенденцій, закономірностей, проблем розвитку науки в Україні в контексті вітчизняної та світової науки.

2. Розроблення рекомендацій з удосконалення соціально-економічного й організаційного механізму формування і використання наукового потенціалу республіки, його взаємодії з науковими потенціалами інших республік і зарубіжних країн.

3. Історико-наукознавчий аналіз досвіду, вивчення стану, обґрунтування перспектив науково-технічного і соціально-економічного розвитку Академії.

4. Напрацювання рекомендацій щодо діяльності науково-дослідних установ Академії в умовах ринкової економіки.

Так Центр став останнім науково-дослідним академічним інститутом, організованим в УРСР.

Після набуття статусу самостійного інституту відбулась істотна зміна і розширення методологічних підходів і дослідницьких напрямів. Адже практично вся історія Центру як самостійного інституту припадає на якісно новий період — незалежність України.

Структура Центру також сформувалася вже після набуття інститутського статусу. Зараз функціонують 5 наукових відділів: історії науки та техніки (завідувач — голова Українського товариства істориків науки, доктор фізико-математичних наук, професор Ю.О. Храмов); методології та соціології науки (завідувач — доктор філософських наук, професор В.І. Онопрієнко); системних досліджень науково-технологічного потенціалу (завідувач — доктор економічних наук, старший науковий співробітник І.Ю. Єгоров); проблем інноваційного розвитку економіки (завідувач — заступник директора Центру, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, професор В.П. Соловійов); проблем діяльності та стратегії розвитку НАН України (завідувач — кандидат технічних наук О.О. Грачев). Також працює Міжгалузева лабораторія МОН України і НАН України з проблем формування та реалізації науково-технічної політики України (завідувач — заслужений діяч науки і техніки України, доктор економічних наук, кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник О.С. Попович).

Відповідно до Постанови № 128 Президії Академії від 08.05.1991 ЦДПІН ім. Г.М. Доброва НАН України проводить теоретичні і прикладні дослідження в галузі історії, теорії, організації науки, продовжуючи традиції української школи наукознавства і розвиваючи нові напрями згідно з вимогами

часу. Зокрема, він активно створює й поліпшує організаційні, економічні, інформаційні механізми інтеграції вітчизняної науки в європейську і світову наукові системи; вивчає фактори трансформації наукових систем країн з перехідною економікою, проблеми інноваційного розвитку економіки; займається інноваційними прогнозами, форсайтними студіями, проблемами наукової політики. Нових можливостей набули і традиційні дослідження, зокрема історико-наукові, які привели до перегляду багатьох уявлень, особливо в соціальній історії науки.

Найбільш вагомим внеском Центру в світове наукознавство стали теоретичні засади формування й оцінювання науково-технічного потенціалу, обґрунтування шляхів його трансформації в умовах радикальних соціально-економічних змін і посилення ролі науки і технологічного застосування її результатів у підвищенні інновативності економіки.

Іноді ЦДПІН ім. Г.М. Доброва НАН України скорочено називають Центром наукознавства. Але повна назва має глибокий смисл, бо підкреслює не тільки об'єкт, але й один з потужних методів дослідження науки і технологій, а саме дослідження їхнього потенціалу. Серед його «цеглинок», зокрема, кадри, технологічне оснащення, інформаційне забезпечення, організація досліджень і розробок. На іншому рівні поняття потенціалу охоплює всі невикористані можливості науки і технології на певному етапі. Кожен науковий напрям, що розвивається, має невикористаний потенціал, у реалізації якого і полягає розвиток. Тому науково-прогностичні і форсайтні напрацювання теж можна розглядати як аспект вивчення науково-технологічного потенціалу. Адже майбутнє доступне дослідженню не безпосередньо, а лише через пізнання сучасного і минулого, визначення їхнього потенціалу.

Крім проведення власних студій, Центр виконує функції методологічної, науково-ор-

ганізаційної, прогнозно-аналітичної, навчально-методичної установи, яка координує дослідження і розробки в галузі наукознавства й історії науки і техніки, якими займаються інші наукові установи і вищі навчальні заклади, надає їм допомогу в дослідницькій роботі, підготовці наукових кадрів.

ЦДПІН ім. Г.М. Доброва НАН України — унікальний міждисциплінарний колектив, який складається з представників багатьох спеціальностей, що охоплюють широкий спектр фундаментальних галузей природознавства, точних, технічних, суспільних наук. Тут 75 працівників, зокрема 62 наукових співробітники, у т.ч. 10 докторів, 36 кандидатів наук. У Центрі діють дві спеціалізовані вчені ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій, у яких захистилося понад 350 фахівців. Це спеціалізована вчена рада Д 26.189.01 з економічних наук за спеціальністю 08.00.03 — економіка та управління національним господарством, голова — професор Б.А. Маліцький, заступник голови — професор В.П. Соловійов, учений секретар — кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Л.С. Лобанова; спеціалізована вчена рада Д 26.189.02 з історичних наук за спеціальністю 07.00.07 — історія науки і техніки, голова — професор Ю.О. Храмов, заступник голови — професор В.І. Онопрієнко, учений секретар — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник В.Г. Гармасар.

Центр регулярно організовує наукові конференції міжнародного рівня, зокрема з 1966 р. — Київські міжнародні симпозиуми з наукознавства і науково-технічного прогнозування. У червні 2011 р. відбувся XXIV Київський міжнародний симпозиум «Інноваційна політика та законодавство в Європейському Союзі та Україні: формування, досвід, напрямки зближення».

З 1989 р. відбуваються Добровські читання — щорічні конференції, присвячені пам'яті засновника української наукознавчої школи, першого керівника Центру Геннадія Михайловича Доброва. З 2001 р. матеріали конфе-

ренцій публікують у додатках до журналу «Наука та наукознавство» або окремими збірниками. Чергові читання відбулися в березні 2011 р.

З 2001 р. за підтримки ЮНЕСКО і Міжнародної асоціації академій наук (МАН) Центр проводить міжнародні форуми, у роботі яких беруть участь науковці України, СНД, далекого зарубіжжя. У жовтні 2011 р. пройде Міжнародний симпозіум «Переміщення центрів науково-технологічної активності на європейському просторі та мобільність учених і спеціалістів між країнами: сучасні тенденції».

Центр виступає співорганізатором щорічних Міжнародних конференцій з інноваційної політики в м. Алушта. Центр улаштовує (сам або у співпраці) також неперіодичні конференції з актуальних проблем науки і наукознавства. Зокрема, у 2010 р. проходила міжнародна конференція «Актуальні питання охорони прав інтелектуальної власності в Україні та Європейському Союзі в контексті європейської інтеграції».

Дослідники ЦДПІН ім. Г.М. Доброва НАН України виконують спільні проекти з науковими установами Європейського Союзу, СНД, Китаю, ін. держав і міжнародних організацій. Низка співробітників — експерти міжнародних програм, члени Європейської асоціації досліджень і технологій, Європейської асоціації з еволюційної економіки, Міжнародної спілки з наукометрії та інфометрії, Європейської міжнародної дослідницької та освітньої програми; редколегій міжнародних наукових журналів «Освіта і наука» (Болгарія), «Технологічне навчання, інновації і розвиток» («International Journal of Technological Learning, Innovation and Development», Швейцарія) тощо.

На виконання спільного наказу Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України та НАН України від 16.02.2011 в Україні створено Національний контактний пункт (НКП) Сьомої рамкової програми (РП7) Європейського Союзу з досліджень та техно-

логічного розвитку за пріоритетним тематичним напрямом «Соціально-економічні та гуманітарні науки (SSH)», базовою установою якого визначено ЦДПІН ім. Г.М. Доброва. Завдання НКП: інформаційно-консультаційна підтримка і методичне супроводження спільної дослідницької діяльності за участю українських наукових колективів у складі міжнародних консорціумів РП7; удосконалення взаємодії з мережею НКП ЄС. Координатор НКП — кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Центру О.В. Кот.

Крім міжнародного журналу «Наука та наукознавство», заклад разом з Київським державним центром науково-технічної і економічної інформації МОН України (КиївЦНТЕІ) з 1998 р. друкує міжгалузевий часопис «Проблеми науки». Відповідно до Постанови Президії АН УРСР від 22.07.1986, продовжено випуск періодичного збірника «Нариси з історії природознавства і техніки», що його раніше видавав Інститут історії АН УРСР.

Молоді вчені й аспіранти ЦДПІН ім. Г.М. Доброва НАН України беруть участь у конкурсах на здобуття персональних стипендій для молодих учених, премій імені видатних учених, грантів Президента України, Кабінету Міністрів України тощо. Зараз у Центрі працюють і вчаться 2 стипендіати Президента України і 3 стипендіати НАН України. Проте розвиток кадрового потенціалу і створення сприятливіших умов для його використання вельми актуальні.

Інша інформація про ЦДПІН ім. Г.М. Доброва НАН України, зокрема про наукові відділи, низка його публікацій в електронному форматі (монографії, збірники, випуски журналів, окремі статті), а також інші наукознавчі й історико-наукові праці (наприклад, найбільше в Інтернеті електронне зібрання творів В.І. Вернадського — одного з передвісників наукознавства) є на сайті Центру <http://stepscenter.at.ua>.